چەند تێزێک دەربارەی ڕیفراندۆمەکە ... ڕزگار عەلی

تێزی یەکەم/ دەوڵەت دروست دەکرێت، نەک ڕادەگەیەنرێت:

کاتێک تێزی یەکەم بەکاردەهێنین، وا لێکدەدەینەوە کە قۆناغی ڕیفراندۆمەکە بە دەوڵەتە، واتە تێزێک خاتری برادەرانی دەوڵەتدار دەگرین و لەو مەعمەعەیە دەچینە دەرەوە ئایا ڕیفراندۆم بە دەوڵەتە یان نا، چونکە گەر بە دەوڵەت نەبێت ئەوە مناقەشەی لەسەر نییە، بەڵێ ئێمە لێرەدا وا حساب دەکەین بە دەوڵەتە، ئایا ئەگەر بە دەوڵەت بێت چۆنە؟

بونیادی دەوڵەت بە ئەوەیە لەناو قەوارەیەکی تر و جوگرافیایەکی تر بێت، کەواتە دۆزینەوەی دامەزراوەی نوێی حوکمەتدارییە، یان بە جۆرێک بەهێزکردنی دامەزراوە گەلێکی جیاوازە کە پێشتر بوونی نەبووە. لێرەدا (مافی چارەی خۆنووسین)ی هەر گەلێک دەبێتە ئەلتەرناتیڤی ئەو حوکمەتانە کە لەناویدا هەین و پێی ڕازی نین، بەڵام خواستی (چارەی خۆنووسین) بەس تەنیا بریتی نییە لە دەوڵەتداری یان چوون بەرەو دەوڵەت، بەڵکو جۆرێکی ترە لەوەی ئینسان سەربەخۆ بێت نەک دەوڵەت، کەرامەتی ئینسان پارێزراو بێت نەک دەوڵەت، یاسا پارێزگاری لە کەمینەیەکی بە هێز بکات نەک دەوڵەت، واتە دەوڵەتبوون لە ڕێگەی سەربەخۆبوونی تاک و پارێزراوی کەرامەتی تاک و پارێزگاری لە کەمینە سەربەخۆ دەبێت، ئەکرێت ئەمانەت هەبێت و دەوڵەتت نەبێت بەڵام هەست بە ئینسانبوون و دەوڵەتبوون بکەیت، بەڵام ناکرێت ئەمانەت نەبێت دەوڵەتت هەبێت.

ئەم هاوکێشەیە ئەوەیە دەوڵەتیش پێویستییەکە بە خزمەتی ئینسان، نەک هەرچی خزمەتی ئینسانە بکەیتە قوربانی دەوڵەت، ئەگەر وا بێت ئەو کات دەوڵەتێکی وەکو سوریا و عێراق و سۆماڵ و هایتی و کەمبۆدیا و بۆسنە و کۆسۆڤۆ و تەیموری ڕۆژهەڵات.. لەدایک دەبێت، ئەو کات دەوڵەتێکی وەکو یەمەن و میسر و سودان لەدایک دەبێت کە دەبێت سەدان ساڵ تێبکۆشین بە ئەوەی پایەکانی بڕوخێنین تا کەرامەتمان پارێزراو بێت. لێرەدا ئەگەر ئەو ئەو پێسانەی سەرەوەی لەگەڵ بێت دەوڵەت ئامرازێک دەبێت بە خزمەتی ئینسان، ئەگەر لەگەڵی نەبێت دەوڵەتێکە دەوڵەتێکی دابەسەنەر و زۆرەملێ دەبێت بە سەر ئینسان، ئەگەرد بەسەنەر بێت وەکو ئەو نموونەمان لە دەست کە فرانسیس فۆکۆیاما لە کتێبی بونیادی دەوڵەت هێنایەتەوە: ((جەوهەری

دەوڵەتی زۆرملێ و دابڵۆسێنەر ئەو حەقیقەتەیە کە لە توانای ناردنی کەسێکدا بەرجەستە دەبێت، جل و بەرگێکی فەرمی لەبەر دەکات و دەمانجەیەک هەڵدەگرێت و بۆ ناچارکردنی ئەوانی دیکە و ملکەچکردنیان بۆ یاساکانی دەوڵەت)) لێرەدا ئەوەی بۆ دەوڵەتە کوردییەکە زیاتر داپڵۆسێنەرە ئەوەیە، ملکەچی ئینسان و ئەوانی دیکە بۆ یاساکانی دەوڵەت نییە، بەڵکو بۆ حەزی تاکە شەخسێکە، کە دەیەوێت هەمان زمانی سەدام بەکاربهێێت و پێمان دەڵێت (من دەوڵەتم و دەوڵەتیش منە). لێرەدا گولەکان و لولەی دەمانجەکان بۆ تەوقی سەری ئەو کەسانەیە کە مل نەک بۆ یاساکانی دەوڵەتە کوردییەکە نانێن، بەڵکو مل بۆ یاساکانی شەخسێک نانێن.
هەرچی تایبەتە بە دەوڵەت و پایەکانی دەوڵەت لێرەدا دەوڵەت ڕادەگەیەنرێت نەک دروستبکرێت، ئەمەش لە هیچ کوێی دونیا نەبووە و نییە، واتە دەوڵەت بریتی نییە لە شتێک یان شیعارێک کە پێ دەڵێین دەوڵەت، بەڵکو بریتییە لەو دامەزراوە یاسایی و ئابوری کەلتوری و پەروەردەیی و سیستەمەی کە شوێنەکە بونیادی ناوە، واتە دامەزراوەکانی وڵات دەوڵەتن، نەک ناو هێنان و شیعاری قەبە و ڕاگەیاندنی فشۆڵ. ئەگەر دەمەزراوەت نەبوو، ئەوا دەوڵەتەکە هاوشێوەی ئەو خانووەیە کە لە (لم) دروستکراوە، ئایا کێ ئامad□ی□ خانوویەک لە لم دروست بکات؟ یان نیشتەجێی خانوویەک بێت پایەکانی لە لم دروست کرابێت؟

لە کوردستانی عێراق جیاوازێکە زۆر خەتەرتر دەڕوات، چونکە سەرەوەی ئەو خانووەی کە لم دروستکراوە، یان دەیانەوێت دروستی بکەن، سەقفێکی پان و بەرینە و ئەستورە، هەرچی فەزای کۆمەڵایەتییە ئەو لمەیە کە لم بوون قبوڵ ناکات یان فەزا کۆمەڵایەتییەکە دیوارەکەیە کە قبوڵی سەقفێکی زۆر قورس ناکات، بەڵام سەقفەکە بۆ ئەوەی لمەکە یان دیوارەکە ڕازی بکات دەیەوێت بۆ ئەوەی بە بەرزی بمێنێتەوە و بە سەقفی بمێنێتەوە دەیەوێت دیوارەکە بیهێنێتە ناو خانووەکەی خۆی و بیکاتە دیوار، لە دواجاردا کە دیوارەکە بەرگەی نەگرت دادەمڕێت بەسەریدا و بەیەکجاری پارچ□ی پارچ□ د□کات، تا جارێکی تر خۆی بۆ کۆ نەکرێتەوە ناڕەزایەتی بنوێنێت.

تێزی دووەم/ شتێک نییە ناوی سیادەی عێراق بێت لەسەرمان تا جیا ببینەوە، بەڵکو بچڕانی پەیوەندییەکی جەردە ئاسایە، کە دەترسین لە داهاتوو دادگای بکرێین لەسەری.
لەماوەی سالی ١٩٩١ دا تا ئێستا، یان لەو کاتەی ناوچەی دژەفڕین دروستبووە، ئێمە نیمچە سەربەخ□یمان هەیە، یان هەموو لایەک دەزانن

ئەو فیدڕالییەتەی کە هەیە لە کوردستانی عێراق لە ڕووی دەسەڵاتەوە لە هیچ کوێی دونیا فیدڕاڵی بەو شێوەیە نییە، لە هیچ کوێی دونیا فیدڕاڵییەتێک نادۆزیتەوە ئەوەنە دەسەڵاتی هەبێت، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت لە ساڵی ١٩٩١ەوە هیچ کاتێک سیادەی عێراق بەسەر ئەم بەشێک نەبووە لە کێشەکانمان، واتە ئەو کێشانەی کوردستانی عێراق هەیبووە هی عێراق یان بەغدا نەبووە هاتبێت بۆمان، بەڵکو هەموو کێشەکان سەرچاوەکەی لەناو خۆدی خۆمان بووە، ئایا بەغدا دوای ئەنفال و کیمیاباران، دوای ئەوەی خوینمان لە دەتکا، هات شەڕی ناوخۆی پێ کردین و هەزاران ڕۆڵەی ئەم نیشتیمانەی بە کوشتن دا؟ ئایا بەغدا دەبابەی هێنایە سەر پەرلەمانەکەمان؟ ئایا بەغدا دوو ئیدارەیی دروست کرد؟ ئایا بەغدا گوتی پارتی یەکێتی دوو زۆن دروست بکەن و سەروەت و سامانەکەی تاڵان بکەن بە یەکسانی؟ ئایا بەغدا شەنگالی تەسلیم کرد؟ ئایا بەغدا دوای چەندین ساڵ نایەڵێت حوکمەتە ساوەکە کارەبا بدات؟ ئایا بەغدا قوتی هاوڵاتیان دەبڕێت؟ ئایا بەغدا پەرلەمان دادەخات؟ ئایا بەغدا هەزاران گەنجی کورد ناچار دەکات ببنە قوربانی حوتەکانی دەریای ئیجە؟ ئایا بەغدا دەڵێت سەرۆکی هەرێم تا دەمریت لە کورسییەکەت مەیەرە خوارەوە؟ ئایا بەغدا بە شەق پەرلەمان دادەخات و سەرۆکەکەی ئاودیوی سنورێک دەکات کە دەسەڵاتی نییە تەیدا، دەنا دەسەڵاتی هەبایە لە کوردستانیش دەریدەکرد؟ ئایا بەغدا پرۆسەی دیموکراسی پەک دەخات؟ ئایا بەغدا دەیان ملیۆن و ملیار دۆلاری بە کۆمپانیاکان پێ دەڕانیت؟ ئایا بەغدا ئابوری سەربەخۆکەتی شەلەل کرد؟ ئایا بەغدا جۆردەیی و فەسادی و فەرکردن؟ ئایا بەغدا بونیادەکی وەرانی بە دروستکردووین؟ ئایا بەغدا نایەڵێت ئەم حوکمەتە ساوایە بەرمیلێک نەوت بداتە هاوڵاتییانی، لەکاتێکدا عەرزو عاسمانی ئەم وڵاتە نەوتە؟ یەکێک پێم بڵێت دەسەڵاتداری هەرێمەکەمان کەی ویستویانە خزمەتێک بەم هەرێمە یان تاکی ئەم هەرێمە بکەن و دەسەڵاتدارانی بەغدا نەیانهێشتبێت؟

ئەی کەواتە ئەو خزمەتە چییە بەغدا ڕێگرە و ئەوان دەیانەوێت لە ڕێگەی سەربەخۆییەوە بماندەنێ؟

ئەی کەواتە چی ڕوودەدات، بە دەیانەوێت لە بەغدا جیا ببنەوە، لە چی جیا دەبنەوە؟

هەر لەکاتی دروستبوونی عێراقی نوێوە تا ئێستا، دەسەڵاتدارانی کورد بەشێک بوون لە بونیادنانی عێراق، یان ڕاستر بڵێین بەشێک بوون لەوەی بە لەوەی ئابوری خۆمان تاڵان بکەن هی عێراقیشیان بەو دەردە دەبرد، واتە ئیشکردنی مافیایەکانی کوردایەتی بە کوردایەتی

بوون نەبوو لە عێراق، یان بە ئەوە نەبوو خزمەتی ئەم هەرێمە بکەن، بەڵکو بۆ ئەو نانە چەورە بوو کە لە بەغدا دەستیان دەکەوت، یان بە ئەوە بوو وەکو دەڵێن (هی خۆم بە خۆم هی تۆش دەخۆم)، ئەمە تا جاڕدانی (ئابوری سەربەخۆ) بەردەوام بوو، تا ئێرە هەزاران هەزار دۆلاری عێراق و کوردستانیان هاوشێوەی ئەو شەفە و تەلە کارەبایانەی ساڵی ۱۹۹۱ ئاودیوی دەرەوە کرد. واتە خۆیان (بەرەو کوردستانی سەربەخۆیان) لەناو بردو چوونەوە بۆ عێراق، ئەم چوونەوەیە ئەوە نەبوو کە سیادەی عێراق دیسان لەسەرمان بێت هاوشێوەی دەوڵەتان و هەرێمەکەیان، بەڵکو پەیوەندییەک بوو لەسەر ئەساسی جەردەیی و دزی و ڕاوڕوتی نیشتیمان کە سوڵتان و ئاغاکانی نەوت دروستیان کرد، ئەم پەیوەندییە بەردەوام بوو تا شیعاری (هی خۆم بە خۆم هی تۆش دەخۆم) بچڕێنرا، ئەم شیعارە و بە کردابوونی ئەم شیعارە لە لایەن مافیایەکانی کوردایەتییەوە لە عێراقی نوێ سەری نەگرت، هەرچەند تا ئەو کاتەش بەردەوام بوو کە وەزیرەکانی کوردیان لەسەر دزی ئاودیوی هەرێمی کوردستان دەکردەوە، بەڵام لێرەدا بەتەواوی بچڕانی ئەو پەیوەندییە دروست بوو.

ئەو پەیوەندییەی کە لەسەر ئەو شیعارە دروست بووبوو، بە جۆرێکی تر کە لە بەغدا سەری نەگرت هاتەوە هەرێمی کوردستان خۆی مانفێست کرد. ئەو شیعارە لە ژێر ناوی (ئابوری سەربەخۆ و چاکسازییەوە) هەرچی خێرو بەرەک هەیە کە هاوڵاتی کورد لەسایەی عێراقی نوێوە چەند ساڵێک دەستمان کەوتبێت لێی سەندینەوە، واتە شیعارەکە (هی خۆم بە خۆم، هی تۆش دەخۆم) مافیایەکانی کوردایەتی ڕێک لەسەر خەڵکی کوردستانیان جێبەجێیان کرد، ئەمەش دوای داخستنی پەرلەمان ڕوویداو تا ئێستاش بەرەدەوامە، سولتان و ئاغاکانی نەوتی هەرێمی کوردستان هەر بەوەوە نەوەستان نەوتی کەرکوک و عەرز و عاسمانی ئەم وڵاتەشیان یان بە کۆمپانیەکان دەڕاند یان ئاودیوی تورکیای دەکەن، لە ئێستا هیچ ترسێکیان لە خەڵکی هەرێمی کورستان نەماوە بە ئەو جەردەیی و ڕاوڕوتییە، بەڵکو تاکە ترس مابێت عێراقە یان بەغدایە، کە ڕۆژیک یان دوای موسڵ سیادەی خۆی وەرگرێتەوە و لەسەر ئەو هەموو کارە مافیایە لێپرسیننەوەیان لەگەڵ بکات، تاکە ڕزگاربوونیشیان ئەوەیە هەم ئەو پەیوەندییە بپچڕێنن لەگەڵ بەغدا، هەم مافیابوونیان بگاتە لوتکەی ڕەهایەتی و هیچ کۆسپ و تەگەرەیەکی نە لە ئێستا نە لە داهاتوو نەبێت. لە کۆتای ئەم تێزە دەڵێین هیچ دەسەڵاتدارێک بە قەت دەسەڵاتدارانی کورد سەربەخۆ نین، بەڵام ئەو سەربەخۆییە هەیانە و دەیانەوێت بە گەیشتنیانە بە ترۆپکی ستەمکاری.

تێزی سێیەم/ گەیشتن بە بە ترۆپکی ستەمکاری لە ڕێگای خەونێکی ناکامە و یۆتۆپیایەکی درۆزنانە.

هەموو ستەمکارێک بۆ ئەوەی بگاتە دەسەڵاتی ڕەهای ستەمکار خۆی، پێویستی بە کۆمەڵێک ڕێوشوێن هەیە بۆ ئەوەی هەم جەماوەر بکاتە حەشامات و ڕایانبەنێت لەسەر ئەو کارانەی دەیکات، هەم خۆشی قەناعەت بە خۆی بکات. یەکێک لەو ڕێوشوێنانە کە زۆربەی ستەمکاران دەیگرنە بەر ڕێو شوێنی ئایدۆلۆژییە، باشترین ئایدۆلۆژیش ئەوەیە کە تاکێک بێ غەبەر و بێ هەواڵ بکات لەوەی چی ڕوودادەت.
یەکێک لەو تەکنیکانەی کە دوا چەکە بۆ دەسەڵاتدارانی خۆمان بۆ گەیشتنیان بە خەونی ستەمکاری ڕەها، چەکی ئایدۆلۆژیای ناسیونالیزمە، ئایدۆلۆژیا ناسیونالیزم یۆتۆپیایەکی خەیاڵی(بەهەشتێکی خەیاڵی) لە داهاتوو دەخوڵقێنێ بۆ ئەوەی مژدەی سەرزمینێکی تر لەم سەرزەمینە وێرانە هەیە کە خۆیان دروستیان کردووە بە خەڵک بدەن، وەکو گوتمان ئەم چەکە پێشتر بە تەکنیکی جیاواز دیکتاتۆرە گەورەکان تاقیان کردۆتەوە. هیتلەر دوای ئەوەی کە گەیشتە دەسەڵات بۆ ئەوەی کردارە چەپەڵەکانی لای تاک و کۆمەڵگە بە ئاسانی قبوڵ بکرێت (مرۆڤی ئاری) داهێنا، ئاریبوون لای هیتلەر ئەوەبوو مرۆڤێکی باڵا لە چاو ئەوانی تر بەرزترە، واتە دەسەڵاتی سیاسی نازی ئامرازێک بوو بۆ گەیشتن بە نەژادێکی بێگەرد.

ئەم تەکنیکە بە جۆرێکی تر لای گەورە دیکتاتۆری عێراق تاقیکراوەتەوە، سەدام حوسێن بانگەشەی (پانعەرەبیزمی) دەکرد، ئەم ئایدیا فاشیستەی کە بریتییە لە بانگەوازبوونی یەک نەتەوەی عەرەب و دامەزراندی یەک دەوڵەتی عەرەبی بووە ئایدیای حزبی بەعس، ئەم ئایدیا بووە شەڕی ئێران و کوێت و ئەنفالی کرد. لە ناوچەکەشدا ئەوەی ئێستا هەیە و ئەو خەونەی تا ڕادەیەک کردە واقیع (ئەردۆگانە). ئەردۆگان لە ڕێگای ناسیونالیستی تورکەوە ئەو مافە بە خۆی دەدات تەواوی کورد قڕ بکات. ئێستاش بە تەکنیکیکی هەندێک جیاواز، ئەمەش چونکە ئێمە دەوڵەت نین دەسەڵاتدارانی خۆمان دەیانەوێت بەو ڕێگە ئایدۆلۆژییە ناسیونالیستە خێزانییە بڕۆن.

ئەگەر کەمێک یادەوەریمان هەبێت بگەڕێینەوە بۆ چەند مانگێک و ساڵێک پێش ئێستا هەر ئەم تاقمە دەسەڵاتە بوو کە چەندین جار وەعدی چاکسازییان بە خەڵک دەدا، ئەم چاکسازییە نەک نەکرا بەڵکو وڵاتیان بەردەوام لە قەیرانی تازەوە تێوەدەگلان، بەڵام بەردەوام خۆیان لەو قەیرانانە دەدزییەوە، هانا ئارێنت لە کتێبی (بنەماکانی تۆتالیتاریزم) ئاماژە دەکات بە ئەوەی ستەمکار خۆی لە قەیرانەکان

بدزێتەوە و باری نائاسایی لەناو خەڵکدا بچەسپێنێت پێویستی (بە شەڕی بەردەوام، دوژمنی بەردەوام، سازدانی سیناریۆی بەردەوام) هەیە، سوڵتان ئاغاکانی نەوتی هەرێم لە ڕێگەی پڕوپاگەندەی مەکینە گەورەکەی ئیعلامیانەوە ئەم شەڕە درۆینانەیان بۆ خەڵکی ستەمدیدەی کوردستان دەخوڵقاند، ئەم پڕوپاگەند و درۆیانە کە هەموو دیکتاتۆرەکان دەیگرنە بەر بۆ ئەوەی هەم جەماوەر هاوشێوەی سەگەکەی (پاقل□ق) ل□ بکەن، (سەگەکەی پاقل□ق ب□ جۆرێک پەروەردە کرابوو تەنیا بە بیستنی زەنگ خواردنی دەخوارد ئەویش نەک برسی بێت بەڵکو وا پەروەردە کرابوو)، ئەمە بۆ جەماوەر لە لایەک و لە لایەکی تریش ئەم درۆکردنە بۆ خۆشیان بۆ ئەوەیە کە دەسەڵاتیان بۆ خۆیان قۆرخ کردووە.

دەسەڵاتدارانی کورد تا ئێرە هێنایان لە چەمکی بێ بەها دەیان سیناریۆیان داتاشی تا وای لێ هات خۆیان بڕوا بە درۆ بەردەوامەکانی خۆیان بکەن و ئەو درۆیانە بووە کۆت و لە ملیان ئاڵا و نەیانتوانی خۆیانی لێ قوتار بکەن، کاتێکیش لە ڕێگەی پلانەکانیانەوە شکستی گەورەی ئابوری و سیاس□یان تووشبووە، دەمامکی نەگریس و □یاکاریان هەڵدراوەتەوە، ئا لەم کاتەشدا کاتێک کە پەردەی حەیا و شەرمیان نەما دەیانەوێت ئەم شەڕە تا کۆتایی بەردەوامی پی بدەن، بەڵام ئیدامەدانی ئەم شەڕە لە ڕێگەیەک مافە نیشتیمانێکانە کە ناشیرینترین ڕێگەیە، دەسەڵاتدارانی هەرێم ناشیرینترین و ستەمکارترینن لەناو ستەمکارەکانی مێژوو، چونکە یاری بە شتێک دەکەن کە خەونی سەدان ساڵەی میلەتێکی ژێر دەستە بوو، بەڵام ئەمان نەک هەوڵی ڕزگاربوونی ئەو میلەتیان نەداوە بەڵکو لە سایەی ئەم حوکمڕانیکردنەی بونیادیان ناوە ژێردەستتریان کردووە.

ئەم خەونە کە ئەوان هەڵیدەگرن ئیتر خەونێکی زۆربەی ستەمکارانی مێژووە، خەونی مانەوەیە لەسەر کورسی بۆ ئەبەد بۆ خۆیان و خێزانەکانیان، ئەم خەونی ناسیونالیزمە لە ڕیفراندۆم و دواتر دەوڵەت و دواتر نەژادە وە دەستپێدەکات، بۆیە دەبێت هەموو لایەک بزانین ئەم خەونە خەونێکی هەتا هەتاییە، بیروباوەڕێکی هەڕەمەکی پڕوپوچ و بەهەشتێکی درۆینەی خەیاڵییە لەسەر حسابی شکستە یەک لەدوای یەکەکانی ڕۆژانە دروست دەبێت، لەسەر ئەساسی برسیکردنی خەڵک دروست دەبێت، ئەم خەونە خەونێک بوو هیتلەر و مۆسۆلینی ڕوخاند و سەدامی بەو هەمو دەسەڵاتە گەورەیەی خۆیەوە لە پەتی سێدارە ئاڵاند.

هزری تاکی کورد و پرسەی ڕیفراندۆم ... کامەران چروستانی

عەلی ئەلوەردی لە پەرتوکی (وعاظ السلاطین) دەفەرمووێت: بە درێژایی کات لە مینبەرەکانەوە مامۆستا ئاینییەکان جەختیان لەسەر پابەندبوون بە ڕەوشتی بەرز و بنەما جوانەکانی ئاینەوە دەکرد، بەڵام ئەوەیان نەدەزانی کە تەنزی ڕەوشت پرسەیەکی پەروەردەیی دوور و درێژە و پێویستە کاری لەسەر بکرێت و ناکرێت بە خوتبەیەک یان بە چەند وتەیەک بێتە سەر ڕێچکەی دروستی خۆی.
ئەم چەند دێڕە پرسەی ئەنجامدانی ڕیفراندۆمی بەبیر هێنامەوە، کە لە ئێستادا ئامادەکاری بۆ دەکرێت.
ڕیفراندۆم لە هەموو وڵات و لە هەموو کاتێکدا پرسێکی نیشتمانییە و پەیوەندی بە هەموو تاکێکی ئەو ناوچەیەوە هەیە سەرباری هەموو بۆچوون و ئاراستە جیاوازەکانیان، چونکە ئەو ڕاپرسییەی کە ئەنجام دەدرێت بە وەرگرتنی ڕای هاووڵاتییانە و بڕیاردانە لەسەر هەنگاوەکانی دواتر سەبارەت بەو پرسە.

وەلێ ئەوەی لە کوردستاندا دەگوزەرێت سەبارەت بە پرسەی ڕیفراندۆم شایەنی هەندێک سەرنجی تایبەتە، چونکە سەرباری تێپەڕنەبوونی ئەو بڕیارە بە پەرلەماندا و کێشە سیاسییەکانی ناو هەرێم، بەڵام لەناو شەوامی کوردیدا لەبری (بە نیشتیمانیکردن)ی پرسەکە زیاتر خەسڵەتێکی (بە حیزبیکردن)ی پێوە دیارە هەرچەندە دروشمەکان باس لە شتێکی دیکە بکەن. لایەنگرانی ئەنجامدانی پرسەکە پشتگیری لە ڕیفارندۆم دەکەن بەبێ ئەوەی هیچ پرسیارێک لە هەنگاوەکانی دواتر و ئەگەرەکانی پێش و پاش ڕیفراندۆم ڕووبەڕووی خۆیان بکەنەوە، ئەوانەش کە لە بەرەکەی دیکە وەستاون، ئەو پرسیارەش لە خۆیان ناکەن ئایا ئامانجێکی وەها گەورە شایەنی ئەوە نییە کە قوربانی بدرێت، سازش هەتا سنوورە سوورەکانیش بکرێت ،کێشە و گرفتەکان لە بیر بکرێن. ئەم دوو بەرەیە وەهای کردووە زیاتر لە گۆشەنیگای حیزبەکانەوە تەماشای سەرجەم پرسەکە بکرێت.

ئەگەر ئێمە بگەڕێینەوە بۆ وتەکەی عەلی ئەلوەردی و چاوێک بە پەروەردەی حیزب و دەسەڵاتی کوردیدا لە بیست و شەش ساڵی ڕابردوودا

بخشێنین، دەبینین حیزبەکان هێندەی کاریان لەسەر تەسکردنەوەی هزری نیشتمانپەروەری و چڕکردنەوەی هزری حیزبایەتی کردووە، لە هیچ بوارێکی دیکەدا هێندە کار و چالاکییان نەنواندووە. بگرە لەبری نیشتمانێکی کوردستان، حیزب و سەرکردەکان بوون بە سومبول. مەخابن کارەکان لەو سنوورەشدا نەوەستاوەن، بەڵکوو ناوچەگەرێتی و دەرهاویشتەی ئەو سیاسەتە چەوتە لە کاروبارە فەرمی و نافەرمییەکانی ناوچە و شارە جیاوازەکانی هەرێمدا ڕەنگدانەوەی خۆیان هەبووە. ڕۆحی نیشتمانپەروەریی، بینینی ڕیفراندۆم وەک پرسێکی نیشتمانی، هەستکردن بە بەرپرسیارێتییە نیشتمانییەکان پرۆسەیەکی پەروەردەی دوورودرێژن، کە پێویست بوو دەسەڵاتدارانی کورد بەر لە ٢٦ ساڵ دەستیان بە کارکردن لەسەری بکردایە
کەواتە تاکی کورد هەرچەندێک گوناهبار بێت بەوەی کە دەستبەرداری ئەوە بووبێت، بکەوێتە ژێر کاریگەری ئەو سیاسەتەوە و بەپێی ویستی حیزب و لایەنە جیاوازەکان کار بکات، هێندەش قوربانیی پەروەردەی ٢٦ ساڵی ڕەچکەیەکی هەڵەیە، کە حیزبەکان تەنها و تەنها لە بەرژەوەندی خۆیاندا کاریان لەسەر کردووە. جا ئەگەر لە گۆشەنیگایەکەی مێژوویی و پەروەردەییەوە تەماشای ڕەنگدانەوەکان بکەین، ئەوا ئاساییە کە تاکی کورد لە گۆشەنیگایەکی تەسکی حیزبایەتییەوە تەماشای ئەو پرۆسەیە و هەر پرۆسەیەکی دیکەی سیاسیی ناو هەرێم بکات.

ئەم دیاردە مەترسیدارە گەیشتۆتە ئاستێک کە لەناو تۆڕە کۆمەڵایەتییەکاندا گەلێک لە لایەنگرانی بەرە جیاوازەکان هەڕەشە و سوکایەتی بە یەکتر دەکەن، کە لەگەڵ تێپەڕبوونی ڕۆژ بە ڕۆژی کاتدا ڕووبەڕووبوونەوەکانیان تۆختر و ڕەقتر دەبێت، بەبێ ئەوەی هەر لایەنێکیان خۆی لەو بەندی بیرکردنەوەیە ڕزگار بکات و قەناعەت بە خۆی بهێنێت، کە ئەگەر لایەنە سیاسییەکانی سەرەوە و خاوەن بڕیارە سیاسییەکان لەنێوان خۆیاندا یەکگرتوو و تابە بوونایە، ئەوا منیش و تۆیش و سەرجەم تاکە سادەکانی ناو شەقامی کوردی بە هەمان شێوە یەکگرتوو و تەبا دەبووین.
کاردانەوەکانی ئەم جۆرە بیرکردنەوەیش زۆرن و یەکەم کاردانەوە بریتییە لە شەقبوونی کۆمەڵگا و شەقامی کوردی نەک بە دوو بەرەی جیاواز، بەڵکوو بە دوو بەرەی دژ بە یەک: ڕەش و سپی، نیشتمانپەروەر و بەکرێگیراو، دۆست و دوژمن. کە هەر بەرەیەکیان ئەوی دیکە بە خۆفرۆش و بەکرێگیراو و دەروێش و کەیلە دەبینێت.

ئەمەش نەبوونی ڕۆحی دیموکراسی و قبوڵکردنی بەرامبەر دەخوێنێتەوە و هاوکات کاریگەریی بیری تەسکی حیزبایەتی لەسەر بیرکردنەوەی تاکی

کورد پێشان دەدات چونکە هەر یەکەیان دەرگای هزری خۆی بەرامبەر بە پرسیار و بەچوونەکانی لایەنەکەی دیکەدا داخستووە، کە ئەم خەسڵەتەش نەک تەنها لە شەقام بەڵکوو لە لوتکەی دەسەڵاتدارانی سیاسیدا لە قبوڵنەکردنی یەکتردا بەدی دەکرێت. تاکەکانی هەردوو بەرەکەش هەر ئەوە دووبارە دەکەنەوە کە مەدیا حیزبییەکان پێخشی دەکەن و کۆنترۆڵی بیرکردنەوەی شەقامی کوردی پێ ئەنجام دەدەن.

ئەوەی گەلی کورد پێویستییەتی بریتی نییە لە تەنها ئەنجامدان یان ئەنجامنەدانی ڕیفراندۆم، نە قبوڵکردن یان قبوڵنەکردنی ژیان لەناو عێراقێکی داڕوخاو و لەکپچڕاودا، ئەوەی کورد پێویستییەتی بریتییە لە بوژاندنەوەی ڕۆحی نیشتمانپەروەری و تێڕوانین لە گۆشەنیگای کوردستانێکەوە، کە هەموو بەچوونەکان، ئاینەکان، حیزب و لایەنە سیاسییەکان، نەتەوە و ڕەگەزەکان لە خۆ دەگرێت، کوردستانێک کە تاکەکانی قبوڵی بەچوونی بەرامبەر بگرن و ڕێز لە بیرەکە جیاوازەکان بگرن، چونکە مانەوەمان لەناو ئەو بوارە تەسکەی بیرەکەی حیزبیدا ڕۆحی دوژمنایەتی و پەراوێزکردنی بەرامبەر و بگرە ئەگەری شەڕی براکوژیش هەمیشە لە ئارادا دەبێت و هەمیشە تاکی کورد قوربانی و کەرەستەیەکی ئاسان دەبێت بە دەست لایەنە جیاوازەکانەوە بە ئەوەی بەو ئاراستەیە قۆرخ بکرێن، کە لە بەرژەوەندی ئەم لایەنە یان ئەو لایەنەدا دەبێت.

ڕەخنەی ئەدەبی ئەمڕۆ و پێویستی بە "کۆندرا" ... کاوان محەمەدپوور

میلان کۆندرا لە بەشی (کافکالۆژی) کتێبی (وەسییەتە چەواشەکراوەکان)دا، هەرچی ڕەخنە و هەڵسەنگاندنی سەر بەرهەمەکانی کافکایە بە دوور لە ڕوانگەی شیاو بە ناسینی کارامەی و پسپۆری چیرۆکنووسی کافکا دەزانێ. کۆندرا پێی وایە ڕوانگەگەلی فەلسەفی و مارکسیستی و دەروونشیکارانە توانستی هەڵسەنگاندنی ئەدەبیات لە مەڕ چەمکی جوانیناسیی ئەدەبیات و خوێندنەوەی لایەنە نادیارەکانی

داهێنانی هونەرییان نییە، کە واتە "ئەدەبیات" دەبێت بە "ئەدەبیات" هەڵسەنگێندرێت نە زانستێکی‌تر.
تۆدۆرۆف لە کتێبی (بووتیقای پێکهاتەخوازی) دا ئەم قسەی کۆندرا بە چەشنێکی‌تر پاتەدەکاتەوە "ڕەخنەی دەروونشیکاری و کۆمەڵناسیی و … لە ئەدەبیات تەنیا دەبێتە هۆی پێشکەوتنی ئەم زانستانە، نەوەکوو پێشکەوتنی ئەدەبیات"!!. لە تاوتوێی ئەم باسەدا دەبێت ئاماژەکەم، زانستگەلی فەلسەفی و مارکسیستی و دەروونشیکارانە و.. هتد،
بۆیە لە لایەن نووسەرانی ئەدەبی و ڕەخنەگرانی ئەدەبی دێتە بەر ڕەخنە کە ئەم زانستانە بەهیچ روو لە داهێنانی ئەدەبی و لایەنە جوانیناسانەی ئەدەبیات نادوێن، هەڵبەت ئەوە بەو مانایە نییەکە ئێمە بێمان نییە کە ئەدەبیات بەم چەشنە بخوێنینەوە، بەڵام دەبێت ئەوەشمان لە یاد نەچێت ئەم زانستگەلە، لایەنە بە هێزەکانی دەقی ئەدەبی پێناسە ناکەن و تەنانەت ئەگەر دەقێک هیچ لایەنی ئەدەبی شایانی نەبێت ئەوە دیسان دەتوانین بە هەر کام لەو زانستانە تاوتوێی کەین و مانایەی دەروونناسانە یان فەلسەفی تێدا بدۆزینەوە. بەڵام ئەوەی کە دیاری دەکات چ دەقێک داهێنانی ئەدەبی و هونەری تێدایە و بە نموونە بە باشترین شێوە "تراژێدی" یان "کۆمێدی" وەک چەمکێکی ئەدەبی پێشان دەدات، پرسیارێکە کە لە گریمانەی ئەدەبی دێتە دەرێ نە لە زانستی فەلسەفی یان کۆمەڵناسانە، ڕەخنەی ئەدەبی بەشێک لەم گریمانەی ئەدەبییە. کاتیک دەڵێن "هاملێتی" شێکسپیر بەرهەمێکی تراژێدیک و بەهێزە بەو مانایەیە کە تراژێدی ئەدبی و لایەنە هونەرییەکانی یەک دەقی شانۆیی بە باشترین شێوە نیشان داوە،
کە واتە بە مانایی دەقکی فەلسەفی یان کۆمەڵناسانە نییە- پرسیاری کۆمەڵناسانە لە ئەدەبیات پرسیار لە تراژێدی یان کۆمێدی نییە-. واتە ئێمە ناتوانین ئەم دەقە لە ریزەی دەقی ئەفلاتوون یان کانت و دێکارت دانێین. ڕوانگە و شێوەی بەرەوڕوو بوونەوەی فەلسەفە و کۆمەڵناسیی لە گەڵ ڕوانگەی ئەدەبیات بە جیهان جیاوازی بنەڕەتی هەیە. شێوەیەک کە سەروانتەس بە دۆنکیشۆت جیهان ئەبینێت جیاواز لە شێوەی دێکارتە. هەر دووک مرۆڤ وەک پێشەنگی ناسینی جیهان دەزانن، بەڵام – بەڕای کارل لۆس فۆئنتەس- دۆنکیشۆت بەرهەڵستی جیهانێک دەبێتەوە کە خەریکە بە واقعییەت نزیک دەبێتەوە!!- وەلی دیکارت هەوڵی تەواوکە بە نزیک بوونەوە لە واقعیەت ئەدا. دۆنکیشۆت بە خەیاڵ و ئیمان ئەچێتە پێش و دیکارت بە عەقڵانییەت. کە واتە دەقی ئەدەبی زانست و ڕوانگەکی جیاوازی بە جیهان هەیە. هەڵبەت بە نووسینی ئەدەبیات ئەندێشە و بیر کردنەوە پێویستە بەڵام ئەندێشە بەشی بەربڵاوتر لە فەلسەفەیە- لێرەدا مەبەستی من لە فەلسەفە

ئەوەی کە لە مێژوویی فەلسەفەدا باس دەکرێتە ن□ ئ□ندێشە و ڕامان- ، بێ گومان ڕۆمان نووس بۆ ئەوەی چیرۆکێکی شیاو و کاراکتێرگەلێکی تایبەت بخۆڵقێنێت، ئەوە دەبێت ئەندێشە و بیرێکی تایبەتی هەبێت بەڵام بە مانای ئەوە نییە کە دەبێت وەک فەیلەسووفەکان لەسەر چەمکەگەلی فەلسەفی و بە مێتۆدی فەلسەفەی بیرکاتەوە. کاتێک لە فلۆبێر ئەپرسن (مادام بوواری کێیە؟) ئەوە دەڵێت خۆمم!!، ئیتر ئیستدلالی عەقڵانی بۆ ئەم پرسیارە ناهێنێتەوە. نووسەری ئەدەبی لە هەوڵی نیشاندانی جیهانەکانی مرۆڤە. ئەم کارەش بە خەلقی کاراکتێر و ڕوانگەگەلی جیاوازیە کە هیچکامیان بە زمانێکی فەلسەفی نادوێن. بەڵکوو بە زمانی ئاسایی جیهانی خۆیان بەرەو پرسیار ئەکەنەوە. بۆ روونکردنەوەی ئەم مەبەستە وا باشە ئاماژە بە بیرەوەریەکی کۆندرا کەم، کۆندرا لە ڕۆمانی (میوانی خوداحافزی)دا فەزایەکی پڕ لە گوشار و ناکۆکی دەخوڵقێنێت،

ئەو لەم فەزایەدا باسی پزشکێک دەکات کە بە "تەزریقی ئیسپێرمی" پیاوانەی خۆی، بەو خێزانانەی کە مناڵیان نابێت توانایی مناڵ بوونیان پێ ئەدات و لە سەرئەنجام عەشق و خۆشەویستی بە خێزانەکان ئەبەخشێت. هیچکام لەو خێزانانە ئاگاداری کاری ئەم پزشکە نابنەوە و تەنیا بەوەی کە بەچوون بۆ لای ئەو پزشکە مناڵیان دەبێت خۆشییەکەی تایبەت لە ناو ژیانیان دەکەوێت. کۆندرا لە کتیبی (وەسییەتە چەواشەکراوەکان)دا دەگێڕێگتەوە، "کاتێک ئەم ڕۆمانەم بڵاوکردەوە هێستا زانستی پزشکی بەم دەسکەوتە نەگەیەشت بوو کە بە "تەزریقی ئێسپێرم" ئەو خێزانانی مناڵیان نابێت مناڵداریان کات،

هەر بۆیە رۆژێک پزشکێک لە فەڕەنسە پێوەندی پێوەگرتم کە من رۆمانەکەی تۆم خوێندۆتەوە و پێم خۆشە بتبینم. منیش لە ڕاستی دا بەم دیدارە خۆشحاڵ بووم. کاتێک چوومە لای بە سەر سامییەوە وتی: ئێمە تازە بەم ئەنجامە گەیشتووین کە زانستی پزشکی دەتوانێت تەزریقی ئیسپێرم بۆ منداڵ بوون بکار بێنێت، تۆ چۆن چەند ساڵ ل□و پ□ش ئەمەت باس کردوە. منیش لە وەڵام دا گوتم: من ڕۆمان نووسم!!" کۆندرا دەڵێت هەر چی ئەم پزشکە پرسیار دەکات من دەمگووت: من تەنیا رۆمان نووسم!!. ئەم بیرەوەریەی کۆندرا -و دەیان بیرەوەریتری چیرۆک نووسەکان- ئەوەمان بۆ دەردەخات کە نووسەری ئەدەبیات تەنیا بە شوێن گێڕانەوەی جیهان دایە نە شیکردنەوەی فەلسەفی و باسکردنی دەروونشیکارانە لە کاراکتێرەکانی.

هەر بۆیەش نووسەری ئەدەبی وەها باشە خۆی لەقەرەی ئەم باسانە نەدات و مەجال بدات بەردەنگ و ڕەخنەگەر ئەم لایەنانە شاراوانە بدۆزنەوە. هاوتەریت لەگەڵ خوڵقاندنی کەسایەتی و بەرهه□مهێنانی "ئەدەبییەت" لە دەقی ئەدەبیدا، نووسەر خەریکی پێکهێنانی فەزایەکی

هونەری و جوانیناسانەیە، واتە شێوەیەک لە دەق بەرھەم دێنێت کە یان لەمە پێش بوونی نەبووە یان تا ھێستا بەم شێوە نواندنی نەبووە!، لێرەدایە کە ڕەخنەی ئەدەبی لە ھەوڵی دۆزینەوەی ئەو لایەنە نادیارانی ئەدەبیات بۆ پێش بردنی ئەدەبیاتە.

ئەم پێشەکییە کورتەم بۆیە باس کرد کە دەرفەتێک بۆ ورووژاندن و تاوتوێی فەزای ڕەخنە لە ئەدەبیاتی کوردی ب□د□زمەوە. بێگومان ھەرکام لە ئێمە بە دەیان جار لەگەڵ دەقێک لە ژێر ناوی (ڕەخنەی ئەدبی) بە زمانی کوردی بەرەوروو بووینەوە کە ئەوەنە باسی فەلسەفی و ھێنانەوەی ڕستەی فەلسەفی تێدا بووە کە دەڵێی لەگەڵ دەقێکی فەلسەفی بەرەورووی تا دەقێکی ئەدەبی. ڕەخنەگەرانی ئەدەبی ئەم شێوە ڕوانین بە ئەدەبیات وەک خەسار ئەناسن و ھیچ شوێنەوارێکی ئەدەبی بۆ نادۆزنەوە. ئەم شێوە ڕوانینە جێگە و پێگەی بەرھەمی ئەدەبی لە مەڕ ئەدەبیات□دا دیاری ناکات و زیاتر ناو□□کی دەقەکە دێنێتەبەر باس. بێگومان ھ□س□نگاندنی ناوەڕۆک بە زانستگەلی جیاواز پ□و□یستە بەڵام بەو مانایە نییە کە ڕەخنەی ئەدەبی- کە خۆی بنەما و پێوەر و دەستەواژەی تایبەتی ھەیە- لەبیر کەیەن. مێژوویی ئەدەبیات ئەوکات دەقێ بە شاکار دەزانێ کە لە ئاستی بەرھەم ھێنانی ئەدەبی، داھێنانی ھەبێت، نە ئەوەی کە تەنیا کاراکتێرەکەی ھێمای کەسایەتی شۆرشگێرە یان کەسایەتییەکەی لە قەیرانێکی دەروونی مر□ق د□دوێت و زمانی فڵان شاعیرە زمانێکێ شارستانی یان لادێییە!!. تا ھێستا ھەزاران چیرۆک لەسەر کێشەی مرۆڤی مۆدێڕن نووسراوە بەڵام تەنیا کەسانێک وەک کافکا و کامۆ و ھاروکی مۆراکامی ناسراوان، لێرەدا ڕەخنەی ئەدبی دەڵێت تەنیا باس کردن لەو کێشە بە مانای بەھێزبوونی بەرھەمی ئەدەبی نییە بەڵکوو تەکنیکی ئەم گێڕانەوەیە کە کافکا و کامۆ و… ئەکاتە نووسەرێکی بەتوانا.

بۆ نموونە کاراکتێر و رووداوەکانی ئەدەبی زارەکەی و فۆلکلۆری ھەر نەت□و□ی□ک شایەد کەمترین پێوەندی بە جیھانی واقع ھەبێ واتە کاتێک "ئیلیاد و ئۆدیسە" یان "مەم و زین" یان بەیتێک وەک "قەڵای دم دم " ئەخوێنینەوە بە باشی دەزانین پێژیار و نووسەر بەشێکی زۆری لە ڕووداوەکان و ھەڵسووکەوتی قارەمانەکانی پێوە زیاد کردوە. کاتێک ھۆمێر باس لە چیرۆکی ئۆدیسیووس، "تاڵکین" باس لە جیھانە فانتێزیەکان و بەیتی کوردی باسی خۆشەویستی ئەکات، ئەوە –یەکێک- لەلایەنە گرینگەکانی دەگەرێتەوە سەر "ئەدەبییەتی" نووسراوەکان، واتە چ□ش□ن و شێوەگێڕانەوە و چۆنییەتی پێکھێنانی رووادو و نەقشاندنی فەزایەکی جوانیناسانە- کە بۆ دیاری کردنی ئەم بەشە

بێگومان پێویسمان بە "ڕەخنەی ئەدەبییە"! نەک تەنیا "ڕەخنە لەسەر ئەدەبیات"!. کە واتە، ئەوە ڕەخنەی ئەدەبییە کە توانستی دیاری کردنی و دەستنیشان کردنی شاکارەکانی ئەدەبی و هەڵسەنگاندنی ئاستی نووسەرێک لەمەڕ ئەدەبیاتەوە هەیە. مێتۆدەکانی ڕەخنەی ئەدەبییە کە ڕێگە و پێگەی شیاو بۆ تاوتوێی ئەدەبی دیاری ئەکەن. چیرۆکێک کە لە چوارچێوی ئەدەبی ریالیستی‌دا نووسرابێت بێگومان نیشان‌دەری هەڵسووکەوت و رووداوەکانی واقعییە بەڵام ئایا هەر کارێکی ریالیستی شاکاری ئەدەبییە؟!. یان چۆنە کە لە ریالیسمی سیحراوی دا ڕۆمانەکانی گارسیا مارکێز لە چیرۆکەکانی "ماریۆ بەندەتی" ناسرواتر و شاکارترن؟. ئەمە لە حاڵێک دایە هەر دوو لەو نووسەرانە هەر لە یەک شێوە بۆ نووسین کەڵکیان دەگرت و هەر دووکیش گەورەبووی یەک فەزای کۆمەڵایەتی –سیاسی بوون. بێگومان ڕەخنەی ئەدەبییە کە بە ئێمە دەڵێت مارکز لە ئەدەبیاتدا بەهێزتر لە ماریۆ بەندەتییە.

بەداخەوە ئەم شێوەڕوانینە بۆ ڕەخنەی ئەدبی لە ناو کورددا زۆر دەگمەنە، و بە ناوی وتار و کۆڕی ڕەخنەی ئەدەبی، خەریکی ڕەخنەی دەروونشیکاری و کۆمەڵناسیی و هتد…ین. بێگومان ڕەخنەی ئەدەبی پسپۆری تایبەتی دەوێت و وەک زانستەکانی تری زانستەمرۆیەکانی هەڵگرای ڕوانگەی تاکی و هێنانەوەی ڕستە لەملاولەولا نییە.
هەڵبەت ڕەخنەی کۆمەڵناسیی لە ئەدەبیات یان- دەروونناسیی- شێوەیەکی بەتوانا لە ڕەخنەیە و ناتوانین لەپەراوێزی خۆیەن بەڵام بەو مەرجە کە بەجێ و لەشوێنی خۆی بەکار بێت. بۆ نموونە ڕەخنەی کۆمەڵناسیی لە دەقێکی ئەدەبی پێویستی بە خوێندنەوە و هەڵسەنگاندنی گشت کارکەردەکانی ئەدەبیات و هەڵسووکەوتی مەدەنی و مێشکی کۆمەڵایەتی و شێوازی ژیانی ئاسایی و دەیان چەمکی تری دیکەی کۆمەڵایەتی هەیە تا بتوانین دەقێک کە بەرهەم هاتووی کۆمەڵگایەکی تایبەتە، بە ڕوانگێکی کۆمەڵناسانە بخوێنینەوە!! نە ئەوەی کە تەنیا دەقەکەمان بە دەستەو بێت و ئیتر بە هیچ کارێکی توێژینەوەی لەسەر هەڵسووکەوت و پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکان ئەم دەقە تەنیا و تەنیا بە دوو سێ کتێبی گریمانەیی کۆمەڵناسیی و چەند ڕستە لە لوکاچ و گۆڵدمەن بڵێن ئەوە خەریکم هەڵسەنگاندنێکی کۆمەڵناسانە لەسەر ئەدەبیات دەکەم. دیسانەکە وا چاکە ئاماژە بدەم کە ئەم ڕەخنە کۆمەڵناسیی (یان زانستەکانی تر) ئاستی هونەری ئەدەبیات دیاری ناکات واتە نابێتەوە ئەم هەیە کە بە ناوی شاکارێکی ئەدەبی بیناسین ،
مێتۆدی زانستەکانی‌تر نە پرسیار، نە شێوەی توێژینەوەیان لەسەر چەمکەکانی ئەدەبی نییە بەڵکە لە هەوڵی تاوتوێی ناوەڕۆک دەقی

ئەدەبی لەمەڕ جیهانن ئەویش بە ڕوانگێکی تایبەت، واتە دەرفەتێک بە ڕەخنەگەر نادەن کە لە لایەنە هونەری و نوێگەریەکانی دەق بدوێن. بۆ نموونە سارتر کەسێک وەک "فلوبێر" بە نووسەرێکی بەتوانا نازانێت چوون کاراکتەرەکانی شۆرشگێر نیین بەڵام "ژاک رانسیێر" وەک باشترین نموونەی نووسەری بەتوانا دەنێتە ئەژمار چوون کاراکتەرەکانی هەمایی ئالەگۆڕی مرۆق و "دابەشکردنی ئەستەتیکە"!، بەڵام هیچ یەک لەم دووانە لایەنە ئەدەبییەکانی فلۆبێر باس ناکەن، واتە لە شێوەی جیاوازی گێڕانەوەی چیرۆک و نەقشاندنی رووداوەکان و پێکهێنانی کاراکتەر و لایەنە جوانیناسانەی چیرۆکی فلۆبێر نادوێن، ئەمەش بەم هۆیەیە کە خەریکی ڕەخنەی ئەدەبی لەسەر فلۆبێر نیین و ڕوانگە و مێتۆدی ڕامان لە ئەدەبیات بۆ ئەوان شتێکیترە.

لە بەرهەمەکانی کەسانێک وەک _کۆندرا، کالۆس فوێنتەس ، تۆدۆرۆف ، ژرارژێنت ، بارت ، روورتی ، ئۆمبێرتۆ ئێکۆ و… هتد، ئەم باسە بەدەیان جار پاتەکراوەتە و بە چەشنێکی زانستی مێتۆدی ڕەخنەی ئەدەبییان دیاریکردووە. بەداخەوە فەزای رۆشنیری ئێمە هیچ کات (ڕەوتی زانستی) ڕەخنەی ئەزموون نەکردووە و هەر کات کە ڕووی لە ڕەخنە هێنا، "بنەما فەلسەفییەکانی" ڕەخنەی ئەدەبی هەر وەک مێتۆد وشێوەی تاوتوێی ڕەخنە بەکار دەنێت!!. واتە فەزایی ڕۆشنبیری ئێمە لە سەرەتا و ئێستاشی لەگەڵ بێت وەها بیردەکاتەوە کە بە هێگل و هایدیگەر و ئادەرنۆ ڕەخنەی ئەدەبی دەکرێت و ئەتوانین ئاستی ئەدەبی دەقێک هەڵسەنگێنین و بێ خەبەر لەمەیە کە ئەم فەیلەسووفانە و دەیان فەیلەسووفیتر تەنیا وەک "بنەماکانی ڕەخنە" ئەناسرێن! نە ڕەخنەگەری ئەدەبی!، ئەوەش بەو مانایەیە کە فەلسەفە وەک بنەما چەشنێک لە ڕوانین و تاوتوێ، لە ناو پارادایمێکی تایبەت پێک دێنێت کە ڕەخنەگەر وەکوو چەمکی زانستی بۆ دیاری کردنی مانا و دەرک و فامی لە گشت چەمکەلی جیهان و مرۆق بەکاری دە□□ت، نەوەک مێتۆدێک بۆ تاوتوێ بەرهەمی ئەدەبی. بێگومان هەر زانستێک بنەمایەکی فەلسەفی بۆخۆی دیاری دەکا، تا شێوەڕوانینی لە ڕوانینەکانیتر جیاکاتەوە و لایەنەکانیتری ژیان و مرۆق بناسێ. بەڵام دیاری کردنی بنەمای فەلسەفی بەمانای بەکار هێنانی مێتود و دەستەواژەی فەلسەفی بۆ تاوتوێی چەمکێکی تایبەت نییە.

فەلسەفی مێتود دۆزینەوەی بنەما فەلسەفییەکانی مێتودە، واتە فەلسەفەی مێتود پێمان دەڵێت کە کام مێتۆد و زانستە، توانستی هەڵسەنگاندن فەڕان چەمک و کێشەیی هەیە و توێژەر مەجالی کام پرسیارەی هەیە. فەزای ئەدەبی کوردی- بەتابەتی لە کوردستانی ئێران-

بۆ بە ئەزموون و ناسینی ئەم بنەڕەتانە، بنەما فەلسەفییەکان وەک مەتەدی ڕەخنەی ئەدەبی بەکار دەنێت، شایەد ئەم خەسارە وەک دەیان خەساری زانستی ئێمە بگەڕێتەوە سەر پاژبەپاژ و سیسیتەمی ئەزموون نەکردنی زانستی مەدەنی. لە ڕاستیدا ئێمە لە کوردستان هیچکات ڕەخنەی کلاسیک -بۆ نموونە ئەرەستووی-مان ئەزموون نەکرد و لە پێڕا بەبێ ناسینی بنەما و بنەڕەتەکان خۆمان لە قەرەی ڕەخنەی مۆدێرن دا. هەر بۆیەش نووسەری ئەدەبی ئێمە زیاتر خەریکی نەقشاندنی فەزایەکی فەلسەفی -ئەویش زۆر ناکۆک و ساویلکە-یە، تا نووسینی دەقێکی ئەدەبی. دیارە لەم فەزایەشدا زیاترین ڕستەی فەلسەفی لە ڕەخنەی ئەدەبی دا و زیاترین ئیدعایی نوێخوازی لە ئەدەبیات دا دەقەومێ و هەر کات یەکێک لەم دەقانەت بەرەورووی ڕەخنە کردەوە ئەوە نووسەرەکەی دەڵێت :" کاکی خۆم ئەوە بەرهەمێکی پۆست مۆدێرنە"!!، یان شاعیر لە هەوڵی شیکردنەوە و ناساندنی داهێنانەکانی خۆی بە زمانێکی فەلسەفی لە کۆڕ و کۆبوونەوەکان دێت، ئەوەش لە حاڵێکدا کە تەنیا ڕەخنەگری ئەدەبی بە مەتەدی دیاری کراو بۆی هەیە بڵێت ئەم نووسەرە تا چ ڕادەک دەقێکی ئەدەبی جیاوازی بەرهەم هێناوە. بەڕاستی لەم فەزایەدا کەسێکی وەک میلان کۆندرامان پێویستە کە پێمان بڵێت ئەدەبیات بۆ ئەدەبیات ئەخوێندرێتەوە.

سەرچاوە:

- حەوتەنامەی سیروان، ژمارەی 936

تەرمی نەناسێكو ڕانانێكی خێرا … سەدیق سەعید ڕواندزی

تەرمی نەناسێك، ناونیشانی کۆمەڵە چیرۆکێکی نووسەرو وەرگێڕ، ئازاد بەرزنجییەو لەوماوانەی ڕابردوودا لەلایەن دەزگای سەردەمەوە، چاپو بڵاوکرایەوە. ئەم کتێبە، پێنج چیرۆکی چیرۆکنووسو لێکۆڵینەوەیەکی ئەدەبی بە پێنووسی ڕەخنەگری بەتوانا،مامۆستا عبدللە تاهیر بەرزنجی، کە هەڵسەنگاندنو خوێنەوەیەکە بۆ چیرۆکەکان، لە خۆ

دەگرێت. لێکۆڵینەوەکە، دەروازەیەکی باشە بۆ تێگەیشتنی زیاتری چیرۆکەکانو مەبەستو ئاماژەکانی ئەو دیوی دەقەکان. ئەو چیرۆکانە، بە زمانێکی ئەدەبیانەی سادەو جوان نووسراونو لە فۆڕمدا سادەن. وەلێ لەناوەڕۆکدا، دەکرێ هەر چیرۆکێکیان، خوێنەوەی جیاوازی بۆ بکرێتوشرۆڤە بکرێن.

تیمەی چیرۆکەکان، هەموویان چوارچێوەیەکی هاوبە شیان هەیە، کە ئەویش تێکەڵیەکن لە واقیعو فەنتازیاو ئەندێشەی کراوە.خوێنەر کە سەرەتا چیرۆکەکان دەخوێنێتەوە،واهەست دەکات چیرۆکنووس ڕووداوێکی واقیعی باسدەکات،دواتربابەتو زنجیرەی ڕووداوەکان، دەبنە فەنتازیاو چیرۆکنووس باس لە بابەتێك دەکات، کەلەدەرەوەی واقیعولە سەرووی خەیاڵەوەیە. ئەو تایبەتمەندییە، لەهەر پێنج چیرۆکەکە هەستی پێدەکرێت. بابەتی هەریەك لە چیرۆکەکان،دواتر دەبنە فەنتازیا ڕووداوێك،کە مەحاڵە لە واقیع ڕووبدات. وەك ئەوەی لە چیرۆکی مەمەلەکەتی سیسرك دەیبینین کە دواجار مرۆڤەکان هەموویان دەبنە سیسرکەو، بەردەبنە گیانی کارەکتەری چیرۆکەکە.هاوشێوەی چیرۆکی کافکا، کاتێ پاڵەوانی چیرۆکەکە دەبێتە زیندەوەرێك.ئازاد بەرزنجیش لە چیرۆکەکانیدا، خەسڵەتی وەها ، کە تەنها لە خەیاڵو بیرکردنەوەی ئەودا بونیان هەیە،دەداتە پاڵ کارەکتەری چیرۆکەکانی، دەنا لە واقیعدا، کارەکتەری لەو شێوەیە بوونیان نییە. وەك ئەوەی لە چیرۆکی دەریاچەی سیندا، بانگەشەی ئەوە دەکرێت، دەریاچەیەك بۆ خەڵی شار دروست دەکرێتو هەرکەسێك مەلە لەو دەریاچەیە بکات، ئیدی گەنج دەبێتەوە. کە بێگومان ئەمش مەحاڵە. چونکە مرۆڤ کە پیر بوو، هیچ هێزێك نییە بتوانێ گەنجی بکاتەوە. کە ئەم چیرۆکە بەلای منەوە، مانایەکی قوڵی هەیەو دەکرێ لە داهاتوودا،خوێنەوەی زیاتری بۆ بکرێت.

لایەنێکی دیکەی چیرۆکەکان ئەوەیە، کەکارەکتەری سەرەکی چیرۆکەکان، پێچەوانەی واقیعی باوی کۆمەڵگەو مرۆڤەکان هەڵسوکەوت دەکەنودژەباون. بەدەربڕینێکی تر کارەکتەری سەرەکی چیرۆکەکان چەندشوناسێکی هاوبە شیان هەیە،وەك دوورە پەرێزیو نامۆبوونودەرچوون لەو ژیانە باوەی مرۆڤەکان تیایدا دەژین.واتە چیرۆکنووس کارەکتەرێکمان پێدەناسێنێت، کە چەندین تایبەتمەندی کۆمەڵایەتیو سایکۆلۆژیوهزری جیایان دەکاتەوە لە مرۆڤەکانی تر. کارەکتەرەکان، تێڕوانینو دنیابینی خۆیان هەیەو هەرگیز تێکەڵی واقیعی باونابنو هاوشێوەی مرۆڤەکان ناژین. بەڵکو خۆیان جیا دەکەنەوە لە کۆمەڵگەو ژیانێکی تایبەتی دەژینو سەرەنجامیش باجی

ئەو جیاوازبوونەی خۆیان دەدەن. بۆنموونە: لە چیرۆکی مەملەکەتی سیسرکدا، دوای ئەوەی کارەکتەری سەرەکی چیرۆکەکە لە ژوورەوە دەبێتودەرگا لەکەس ناکاتەوە، سەرەنجام مرۆڤەکانی دیکە شاڵاو دەهێننودەرگاو پەنجەرەی ژوورەکە دەشکێننو دواتریش لە بەرچاوی کارەکتەری چیرۆکەکە، مرۆڤەکان هەموویان دەبنە سیسرکەو بەردەبنە گیانی و پەلاماری هەمووشتێك دەدەن. سەرەتا کتێبەکان، دواتریش گیانی کارەکتەری چیرۆکەکە. یاخود لە چیرۆکی دەریاچەی سیندا، دوای ئەوەی شارەوانی بانگەشەی ئەوە دەکات، کە لە پێناو خزمەتی هاووڵاتییان، مەلەوانگەیەك دروست دەکەنو هەرکەسێك، بچێتە ناویەوە گەنج دەبێتەوەو سیماو شوناسی دەگۆڕدرێت.

دواترکەسەکان دەچنە نێو مەلەوانگەکەو بە خەیاڵی ئەوەی گەنج ببنەوە. بەڵام دەبینین تەنها کارەکتەری سەرەکی چیرۆکەکە، کە شاعیرێکە پێچەوانەی هەموو مرۆڤەکانی دیکە، هەڵسوکەوت دەکاتو ناچێتە نێو ئاوەکە. واتە خۆی جیادەکاتەوە لە کەسانی دیکەی دەوروبەری. سەرەنجامیش باجی ئەو جیابوونەی خۆی دەداتودەیکوژن. بەلام مرۆڤەکان نەك هەر گەنج نابنەوە، بەڵکو دەبنە زیندەوەری سەیرو نامۆ کە نیوەی لە شیان مرۆڤەو نیوەکەی تر، گیانەوەر. واتە حالەتەکە پێچەوانە دەبێتەوەولەبری ئەوەی گەنج ببنەوە، بە شێوەیەك شوناسی مرۆڤبوونیان دەگۆڕێت، دەبنە گیانەوەری سەیرو سەمەرەو، دواتریش پەلاماری شاعیرەکە دەدەنو دەیکوژنوتەرمەکەی لە نێوەندی شاردا، هەڵدەواسن.

لەهەردوو چیرۆکەکەدا، کارەکتەری سەرەکی کەسانی جیان لە کۆمەڵگەوشوناسی تایبەتی خۆیان هەیە. کەهەرگیز لەمرۆڤەکانی تر ناچن. لە هەردوو چیرۆکەکەشدا، سەرەنجام چارەنووسیان، یەك دەبێت. ئەمەش گوزارشت لەوە دەکات، کە تیمەو فەزای چیرۆکەکان، لە یەکتریەوە نزیکنو هەموویان بونیادێکی هونەری هاوبەشیان هەیە. تەنانەت لە توخمەکانی دیکەش. وەك شوێنو کات. بەو پێیەی ماڵو ژووروشوێن، لە چیرۆکەکاندا، دووبارە دەبنەوە. ئەم کۆمەڵە چیرۆکە، وەك باسمان کرد بەزمانێکی سادەنووسراون. بەڵام دەلالەتێکی قوڵیان هەیەودەکرێ لە چەندین کۆڵاوە ڕۆژنەوە خوێنەوەیان بۆ بکرێت. ئەو کورتە وتارەی ئێمەش، ڕانانو ناساندێکی خێرای بە شێك لە چیرۆکەکانی تەرمی نەناسێك بوو، کە چێژم لە خوێنەوەیان بینی، وەك خوێنەرێکی چیرۆك. هیوای بەردەوامی بۆ ئازاد بەرزنجی دەخوازمو ئومێدەوارم لە پاڵ کاری وەرگێڕانە جوانەکانی، لە چیرۆکنووسینیش بەردەوام بێت.

تێبینی/ئەم بابەتە لە ئەدەبوهونەری کوردستانی نوێ ژمارە997 ڕۆژی8/6/2017 بڵاوکراوەتەوە…

سەرنجێک لەسەر باسەکەی کاک نیهاد جامی ''شانۆی سەرشەقام ''!…

بەهادین حاجی بەکر دارتاش ناسراو بە ریبوار عارف….

ئەوانەی بە نوویسن و بەرهەمە هونەریەکانی شانۆکاری ئەزیز کاک نیهاد جامی، ئاشنان ئاگادارن کە ئەم سالانەی دوای کاک نیهاد خەرمانێک لە بەرهەمی بەپێزی خستووەتە بەردەست هونەرمەندان وخوێنەران. بۆیە بەمن ئەم بابەتە ئەوەندەی سەرنجراکێشانێکە لەسەر نووسینەکەی، ئەوەندەش پرسیارگەلێکە بۆ نزیکبوونەوەیەکی ڕۆشنتر لە مێژوویەک کەنووسەر باسی دەکات. بەم مانایە ئەم باسە ئەوەندە ڕەخنەیەک نیە بۆ ڕەخنەگرتن، بەڵێ ئەوەی مەبەستە لەم نووسینەدا ڕاگرتنی کاک نیهاد لەدووەیانی ئەمەو دوەنەدا بۆ وردبوونەیەکی زیاتردا لە مێژووی شانۆی شەقام لە کوردستاندا.
هەربۆیە ئەگەر بمەوێ سەرنجەکەم لەدەربڕینێکی چڕدا بخەمەڕوو ئەوەیە کە نەدەبوو کاک نیهاد لەم نووسینەدا ئەوەندە حوکمێکی خێرابدا، بەتایبەت ئەمە لەکاتیکدا کە چاوەڕوانی ووردبینیەکی زیاتری لەم نووسەرە دەکرێت. بۆیە لەمبارەوە هەوڵدەدەم ئاوڕیک لە نووسینەکەی بدەمەوە بەناوی'' کاریگەریی شانۆی سەرشەقامی ئێرانی لەسەر نمایشە کوردیەکان''

جەوهەری ئەو پرسیارەی کە لەم نووسینەدا پەلکێشیکردم بەدوایخۆیدا، لەو پەرگرافەوە دەستپێدەکات، کە نووسەر دەڵێ'' ئەزموونی شانۆی سەرشەقام لە باشوری کوردستان دەگەڕێتەوە بۆ دوای ڕاپەڕین ئەوەش لەچەند هەولێکدا کە مەبەست گوزارشت کردن بوو لە ئازارەکانی مرۆڤی کوردیی، ئازارەکانی یادەوەری ئەو مرۆڤە.. بەداخەوە تائێستا ووتارێکی نووسراومان نیە باس لەو سەرەتایە بکات،… ڕەنگە سەرەتای

هەوڵەکانیش بگەڕێتەوە بۆ شانۆکار ڕزگار ئەمین ئەو دەمەی لەکەلاوەکانی هەڵەبجە کارێکی گەڕۆکی ئەنجامدا کە چەندین شێو بەردەوام بوو،…هەروەها شانۆکار بەکر ڕەشید کارێکی تاکئەکتەری شەقامی ئەنجامداوە لە سلێمانی و لەناوەڕاستی نەوەتەکانی سەدەی بیستەم …' ئاماژە بۆ چەند نموونەیەکیتر دەکات لەسلێمانی ،دەربەندیخان، هەولێرو شارەکانیتری کوردستاندا …

لەمبارەوە سەرنجتان بۆ مەسەلەیەکی لەوڵاتەدا سادەو بەڵام لەناوەڕۆکدا گرنگ ڕادەکێشم. لەساڵی1986 پێشمەرگەی کۆمەڵەی ڕێکخراوی حزبی کۆمۆنیستی ئێران بووم، لە ئۆردگای مالومە شانۆگەرییەکمان پێشکەشکرد، کە لەنووسینی ڕێبوار مسلح و دەرهێنانی ڕێبوار عارف، بەناوی ''مامە حەمە بوو بە کۆمۆنیست''… بۆ سبەی نیوەڕۆ کاتێک کە لە هۆلی نانخواردن دانیشتبووین دوو پیشمەرگەو پیاوێکی کەمێک بەتەمەن هاتنە تەنیشتمەوەو دەستیانکرد بە نان خواردن… ئاگاداربووم مامە پیرەکە زوو زوو سەیریکی دەکرم، سەرئەنجام کەوتە قسەکردن لەگەڵمدا… ووتی دوێنی زۆر بە ئاسانی منت گێڕاندەوە سەردەمی منداڵی…منیش ووتم چۆن مامە گیان؟ ووتی بەڵی کاتێک کە مندال بووم مالمان لەهەجیج بوو دواتر چووینە دەوربەری پاوە، ئەوکاتەی کە مندال بووین بەو شێوەی ئێوە هەندێک جار کەسانێک دەهاتن و بەهەمان شێوە نمایشیان دەکرد… قسەکەی یەکجار بۆ من سەرنجراکیش بوو، منیش کەوتمە دوان و بەدواچوون لەسەر باسەکەی … پاشان ووتم باشە مامە گیان تۆ باسی نمایشکردنی شانۆ دەکەیت لە هەجیج کەحەتمەن ئەوکات لادێیەکی زۆر بچکتربوو، بەڵام هەر بەڕاست شانۆ بوو یان کۆڕوکاڵی ئاوای کەدەبوونەوە و حیکایەتیان دەکرد.. لە وەڵامدا ووتی وەڵا ڕۆڵە هەروەک ئەمەی ئێوە وابوو، تازە ئەوە لەم دەشت و دەرەدا بوو، ئەوەی ئەوان لەسەر سەکۆیەک بوو کە زۆرجار دەرویشەکانیش تیدا کەدەبوونەوە زکرو خواپەرستیاندەکرد. بەدەم زۆردەخەنەیەکەوە ووتی ئەگەر جیاوازیەک هەبوو بیت، ئیوە باسی مامە حەمە دەکەن کە چۆن دەبیت بە کۆمۆنیست و ئەوانیش باسی خواپەرستی عبادەتیان دەکرد…ئەم دەربرین و زانیاریە ماوەیەکی زۆر منی خستە سەر کەلکەلەی ناسینی ئەوجۆرە شانۆیەو بەڵام بێفایدە بوو…تادواتر پاش تیپەربوونی 20 سالیک برای بەڕیزم کاک (حەکیم مەلا سالح)م لەکوردستان بینیەوە،
ئەویش بەدەر لەوەی کە چەندین لیکولینەوەو باسی میژووی هەیە، هاوکات یەکیک کە هونەرمەندەدیارەکانی شاری هەڵەبجە بوو لە حەفتاکاندا… بەهەمان شێوە ئەویش لەو دیدارەدا باسی ئەوەیکرد کە چۆن لە دوای شەڕی جیهانی دووهەمەوە لەهەندی ناوچەی هەورامان و بەتایبەت لە هەجیج شانۆیان لە تەقسی خواپەرستی و ئاینیدا

نمایشکردوە…بائەم میژووە دیرینترە لیرەدا راگرین و بینەوە سەر
باسەکەی کاک نیهاد سەبارەت بەمیژووی شانۆی شەقام لە هەلەبجە.

بەبروای من پیموایە مەژووی شانۆی گەر لە هەر فرهەکی جیاوازیشدا
بووبیت دەگەریتەوە بۆ قۆناغگەلێکی زۆر دوورترو کەمیک گومانم هەیە
لەو سەردەمەی کە کاک نیهاد ئاماژەی پیدەکات. نەک تەنیا لەبەر
ئەوەی ئەو مەژووەم بەلاوە دەقیق نەبەت، بەلکو جیاواز لەوە لایەنی
کەم ئەوەندەی کە بۆ خۆم بەشداریم تیداکردوەو ئاگادارم لەهەمان
شاری هەلەبجەدا لەسالانی 1976 تا 77 چەندین جار لە لاکەن و
کەلاوەکانی هەلەبجەدا شانۆگەریمان پیشکەشکردوە. لەمەش زیاتر من
تارمای هەمان ئەو رۆژانەم لەیادە کە لە ئازاری سالی 1970 یان
71دا لە گەرەکی ئەوکاتی شەهیدانی هەلەبجە بەهەمان شیوە شانۆگەری
شەقامیان پیشکەشکرد. لەپال ئەمەشدا ئەگەر بماویت ئاماژەیەکی
دوورتر بکەم بەم جۆرە نمایشانە دەبیت بگەریمەوە بۆ سالانی کۆتای
پەنجاکان کە ئەو کات بە بۆنەی یەکی ئایارەوە لە تەویلە ئەم جۆرە
شانۆگەریانەیان پیشکەشکردوە.
جیاواز لەمەش دیویکیتری ئەو میژووەی کە کاک نیهاد ئاماژەی
پیدەکات دروست قۆناغی سەرهەلدانی و گەشەکردنی شانۆی شەقامە
''رۆژهەلاتی کوردستان'' ناوەندی ئاوەدانەوەو دەستپیشخەریی بووە
لە شانۆی سەرشەقامدا. ئەم جرەقەیە سەرەتا لەسالەکانی دوای 1990دا
بەدیکرا. دەکریت بلین شانۆکارانی مەریوان، لەم بوارەدا پشکی
شیریان بەردەکەویت کە لە کۆتای سالانی نەوەدەکانەوە هەستان بە
بەرپاکردنی فستیڤالی شانۆی سەرشەقامی مەریوان، کە دواتر نەک هەر
لە زۆربەی شارەکانی رۆژهەلاتی کوردستان ئەم جۆرە شانۆی شەقام
تەنیەوە، بەلکو لە زۆریک لە شارەکانی ئیرانیشی گرتەوەو دواتر
فیستیڤالەکانیان تیپ و هونەرمەندانی تری پارچەکانیتری
کوردستانیشی پەلکیشکرد بەدوای خۆیداو بەمانایەک فیستفالەکانیان
ناوچەیتر بووەوە. تازە لە چاوپیکەوتنیکدا کە رۆژنامەی کوردستان
لەگەل بەرێز جەمشید بەهرامی شارەزای بواری شانۆ سازداوە، باس
لەوە دەکات کە لەم فیستیفالانەدا هونەرمەندان و شانۆکارانی بەشەک
لەولاتانی ئەوروپاش بەشداریان تیداکردوە.*

بۆیە دواتر لەمبارەوە دەمەوێ ئەگەر کاک نیهاد نمایشکردنی
بەرهەمەکانی ئەسخیلۆس، یۆریپیدس، سۆفۆکلیس لە یونان بەبەشەک لە
سەرەتای سەرهەلدانی مەژووی شانۆی یونان بزانیت، ئەوا دەکرەت بە
ناسینی و دلنیابوونمان لە میژووی شانۆی شەقام لەکوردستانیشدا
بەدواچوونیکی وردترو زیاتر بکەین لەو شانۆگەریانەی کە لە

ناوچەکانی ترو بەتایبەت لە هەورامان و هەجیجدا بەرپاکراوە کە هەرئێستە سەرەداوگەلێکمان لە بەردەستدایە.

لێرەوە ئەگەر ئەو دەربڕینەی کاک نیهاد بەهەندەوەرگرین کە دەنووسیت'' لەدایک بوونی شانۆیە دەکرێت لەدوو ئاستدا ببینین لەلایەک وەک خواستێکی کۆمەڵگا بەتایبەت لەچەوساندنەوەی مرۆڤەکان کە شاتۆکارانی ناچارکرد بڕژێنە شەقامەکان و لەوێ خواستی کۆمەڵگا بخەنە ڕوو، ئاستی دووەم پەیوەستە بە ئایدیۆلۆژیا کردنی شانۆ بەو پێیەی ئەو شانۆیە مەرامێکی سیاسی ڕوونی لە پشتە''. لەپاڵ ئەوەشدا کە ئەم بۆچونەم بەلاوە دروستە، بەلام نامەویت واحالیبم لە کاک نیهاد کە گوایە پیوایە دیواریکی چین هەیە لەنیوان سیاسەت و ئایدیۆلۆژی و شانۆدا. کاتیک کە شانۆ مەکۆی ڕەنگدانەوەی باسوخواست و کیشمەکیشەکانی ناو کۆمەلگا بیت، بەدلنیا شانۆ شانۆکارانیش بەهەمان تونیلدا تیپەردەبن. گرنگ ئەوەیە ئەو کردەیە بەچ رادەیەک و لە چ ئاستیکدا وەلامی پرسیارەکانی رۆژو بۆ پاراستنی نازمەی هونەریکی خولقینەرو لەزەتبەخش داوە تەوە.

دواجار ئەوەی بەلای منەوە جیگەی پرسیارە ئەوەیە کە تەبلی لەو قۆناغەدا کە شانۆی گەرەک لە گروگالدایە دەرفەتێکی زیاتر دەرخسینیت بۆ ئەوەی کە بەناچار پەرستگاکان بکرینە دەروازەی نمایشکردنی شانۆگەریەکان لە تەقسیکی ئایینداو، دواتریش لەو قۆناغەدا کە ستەم و چەوسانەوەیەکی یەکجار زۆرتر لەگورەیدایە دووبارە لە بارودۆخیکدا کە کۆمەلگا ڕەنج دەبات لە هەڵکشانی ستەم و چەوسانەوەو نەبوونی ماف و ئازادیەکانیان بەتایبەت ئازادی بەیان و بیرورادەربرین، ڕەنگە وا لە شانۆکاران بکات کە لە دەرەوەی ئەو بزوتنەوە تەقلیدیەی کە نزیک بە سەدەیەکە لە کۆمەلگای ئیمەدا دەستبردن بۆ چەکی وەک سەرەکیترین و یان تەنیا ریگە لەقەلەمدات، ئەوا هونەرمەندانیش بە نیشاندان و جەختکردنەوە لە ریگەیەکی شارستانیانەو کارا رەنگە دەنگی نارەزایەتیەکانی خەلک بەشیوەیەکتر لە سەر سەکۆی شانۆکان بەرزکەنەوە تا کۆمەلگا بەرەو ئایندەیەکی باشتر بەرن.

ئەم بابەتە لە مالپەری شانۆکاردا بلاوکراوە تەوە!

تیبینیەک لەسەر وینەکان

وینەی یەکەم/ ناوشاری تەویلەیە لە یەکی ئایاری 1958 کە شانۆگەری تیدا پیشکەشکراوە

وینەی دووەم/ بەهادین حاجی بەکر لە دەوری مەلا مارفدا،هەروەها

ئەوکەسەی تەنیشتم، سەلام تەفیفی مختار.

وینەی سیهەم / ئەوە بەریزانةي لەم وینەیەدان بریتین، لە پیالَە بەدەستەکە، فەرهەنگی حەمەی سمائیل، سەر کورسیەکە خۆم (/ بەهادین حاجی بەکر) ئەولاتر، لە پشتەوە ئەحمەد شاسوار، ناوەراست ئیحسان شیخ حەسن، لای راستەوە فواد حەمەفەرج نانەوا

کەسێک بەرەوە خەون راودەکات … جەلال بەرزنجی

لە نێوان دوو زەریادا
کەسێک بەرەوە خەون راو دەکات.
باڵندەیەک،
هێلانە ون دەکات.
شیعر،
هاودەنگمە.
سەبرم لە سەر گۆچانە.
چرای روحم بۆ خۆم دەسووتێ.
لە نێوان هەردوو زەریادا،
لە وشە زیاترم نیە،
بەڕەڵای کەمێ ئاسمان
نازانم،

نە دەگەڕێتەوە ناو قەفەز،
نەدەفڕێت بە رۆژهەڵات !
لە نێوان هەردوو زەریادا،
چاوەڕوانی ئەو کەسەم،
خەونەکەی راوبکات.
بگات،
پیلانێک بۆ کوشتنی نائومیدی دابنێن
ئاگردئک لە وەرزی گەرم نەبوونەوە بەردەین..

کەنەدا

بوێری سیاسی (political bravery)… چالاک ئاغجەلەری

کەش وهەوای سیاسی هەر دەستە و گروپ و کۆمەڵەیەک لە ژێر چەتری یەکخراوبووندا ، سەرەتای هەنگاوەکانی ژیانی سیاسی بوون دەبێت هاوشانی هەڵە ڕامیاری و فەرهەنگییەکەی خۆیان بە فۆرمێک ئاشنا بکەن بۆ خۆڕخاندنی ئەو بزاوتە نوێیە و بەردەوامیدان بەو تەوژمە فیکر و فەرهەنگییە گەیشتن بە دوا وێستگەی مەبەست ئەویش فۆرمی بوێری سیاسییە (Political bravery) ، هەرچەندە فۆرمگەلێکی تر وەکو (هرزی، فەرهەنگی، کۆمەڵایەتی و سەربازی) لەژێر وێستگەدا هاوکار و پشتیوانی ئەو فۆرمەیە کە شایەنی وەستان و ڕاڤەکردنە لێی. دیارە ئامانج لەم هەموژنە زیندوە بە هێزێکی سیاسی چالاک کۆنترۆڵکردنی ئەو ژینگەیەیە کە خودی بزاوتە سیاسییەکە لە پێناویدا دەجوڵێنرێت، بۆ خۆی ئەم جۆرە خواستە پێویستی بە هەناسییەکی بەردەوامە لە پەیوەند بە هەڵەی بنەڕەتی و ستراتیژی درێژمەودا بە هەرچی مکۆمکردنی میکانیزم و ئالیەتی کارکردنی یەکخراوێکی سیاسی وەکو فاکتەرێکی هەناویی بەهێز بۆ گەیشتن بەو خواستەی لە چواچێوەی پەیڕەوەکەیدا نەخشەی بۆ کێشراوە. لە کاتێکدا ئەم فۆرمە دەبێتە هێزێک بەجۆرێک لە ناو ناسنامەی هێزە سیاسییەکەدا ئەژماردەکرێت ، هەر بۆیە تەوژمێکی لەم جۆرە هەردەم ئامادەگی هەیە بە هەر پێشهاتێک کە قەوارە سیاسییەکە دووچاری

دەبێتەوە.

ئەگەر تەماشای شانەی سیاسی دونیا بکەین چەندین نموونەی نێودەوڵەتی و هەرێمی و تەنانەت خۆجێیشمان هەیە لەمەڕ ئەم پرسە ، دیارە زۆرێک لە نموونەکان شایەنی پێداهەڵدانی مرۆڤایەتی نین چونکە لە جیهانی سەرمایە و بەرژەوەندیدا ئەوەی کەمترین پشکی پێدەبڕێت خەڵکی سڤیلە. وەکو پێشتر ئاماژەم پێکرد نموونەکان هەمە چەشنن بۆیە ئەگەر تەماشای زۆرانە نێودەوڵەتیەکان بکەین ڕوونترین و بەرجەستەترین نموونە هەڵوێستی بوێری سیاسی و عەسکەری ووڵاتی ڕوسیایە لە هەمبەر بە پاوانخوازی و قەڵەمڕەوی ووڵاتێکی بەهێزی وەکو ئەمریکا بە ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوین بە تایبەت ووڵاتی سوریا، بینیمان چۆن بەچی شێوازێک ئەم فۆرمەی لە بەرامبەر ئەمریکا جوڵاند تەنانەت بەجۆرێک شکایەوە شیکەرە سیاسیەکان نوقڵانەی جەنگێکی ماڵوێرانی جیهانیان لێدەدا، لە کاتێکدا سەرکێشی ئەم ووڵاتە (ڕوسیا) بە جۆرێک شکاوەتەوە وەک تۆمەتباری سەرەکی دەخالەتی پرۆسەی هەڵبژاردنی سەرۆکایەتی ئەمریکا تا ئەم ساتەش باس و خواسێکی گەرمی فەزای سیاسی ئەمریکایە، هاوکات هەڕەشە ئەلکترۆنیەکانی بۆ ووڵاتانی ئەوروپاش بە وێنەی شەبەحێکی پێ دڵەڕاوکە تەنگی پێهەڵچنیوون.

لە نموونەی هەرێمایەتیدا بوێری سیاسی هەدەپە لە کوردستانی تورکیا و یەگەپە ویەپەژە لە کوردستانی سوریا دوو نموونەی جوانی ئەو بوێرییە سیاسییە کە هەقە شانازی پێوە بکرێت ،بە دیوێکی تردا داعش بە خۆی بوێریەکی سیاسی و عەسکری مەینەت هێن بوو بە خەڵکی ناوچەکە، بە ناوخۆی کوردستانی عێراقیش ٣١ ی ئاب١٩٩٦ هەمان فۆرم دەگرێتەوە بە پاراستنی بەرژەوەندیە سیاسی و عەسکەریەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان ، لای کەسیش شاراوە نییە کە ئەم بوێرییەی پارتی داینەمەی باڵادەستی وهەژمونگەرایی ئەو هێزەیە وەکو حزبی حاکم ، بەڵام تەنها هەڵوێست کە بە بڕوای من لەکەی کێشمەکێشەکانی ناوخۆدا جەماوەری یەکێتی بوێریەکی سیاسی کەمرشکێنیان ئاراستەی حزبەکەیان کرد کاتێک گوێیان بەخواستی ئەو جەماوەرە ماندووە نەدا کە هەزارەها کەسیان لەو هێزەدا خۆیان فیداکرد دەنگی نەخێریان بە بەرزکردنەوە ، هەر بۆیە ئێستا لەهەر هەنگاوێکدا سەرکردایەتی ئەو هێزە هەستیاری جەماوەرەکەیان وەکو ڕمێکی تیژ دەبینن ، وەک بانێک دوو هەوا ئەوترسەی لە یەکێتیدا هەیە لە جەماوەرەکەی لە هەمانکاتدا بە پارتی پاداشتە.

ئەنجام ئامانج لەم فۆرمە بە بەستنەوەی کێشی سیاسی کوردستانی

عێراق ، بێگومان پێویستیەکی هەنوکەییە ، بەتایبەت بۆ هێزە سیاسیە ناڕازیەکان و خەڵکی سڤیل جارێکی تر دەبێت خۆیان پێناسەبکەنەوە بۆ تەواوی پرۆسەی چەقبەستووەکە ، چیتر بوار بۆ تەحەفوزی سیاسی نەماوە و دەبێت بەڕێری سیاسی لە هەرێمی کوردستاندا ببێتە ئەو فەرمەی بزاوتی گۆڕانکاری سەرڕێخات و لەو شەرمە سیاسیە خۆکوژیە دەربازی بێت.

سەگێك هاوڕێمە … ستار ئەحمەد

من لەبێکەسی
سەگێکم هێنا
کردم بەهاوڕێم
چونکە دەمزانی
رۆژگارێ دادێ
بەشێوەی مەسیح
تیر باران دەکرێم
ئەوەتا ئیستاش
کەپرەکەی ئەوە
جێگەی شەوانم
لەنێو یاوەرو
دۆستانی کۆنما
خۆم بەبێکەس و
نامۆ دە زانم
چەرخی زەمانە
چەندە چەپ گەڕی
لاپەڕەی راستی و
سنگی ماف ئەدڵی
ئاژەڵ دەخەیتە
پێستی مرۆڤ
تاوان دەکەیتە
دەسرازەی درۆ
ئیتر بۆ نەمرم
لەسای سێبەرێ

منەتی زوڵم و
ناکەس هەڵنەگرێ
سەگێك هاوڕێت بێت
لەوە چاکترە
زۆردار پێت بڵێ
سەرت داگرە
لەئاستی جەورو
نالەباریی من
ناخی خۆت لەگەڵ
دەروون و هەستا
بکات بەدوژمن